

Registro Nr. 1857

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 283

RASEINIŲ (ŽEMAIČIŲ) KOMPROMISINIS TEISMAS

РОССИЕНСКИЙ (ЖМУДСКИЙ) КОМПРОМИСАРСКИЙ СУД

DEKRETŲ KNYGŲ IR DEKRETŲ PROTOKOLŲ

АПУРАШАС NR. 1

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1767–1795 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

PAŽYMA APIE RASEINIŲ (ŽEMAIČIŲ) KOMPROMISINIO TEISMO

FONDA NR. 283

2022-12-14 Nr. A7-88

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Kompromisinis teismas (lenk. *sąd kompromisarski, polubowny*; rus. *компромисарский, полюбовный суд*) – teismo institucija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK), pradėjusi veikti anksčiau, negu ji buvo oficialiai įkurta. Jos reglamentas nustatytas 1566 m.¹ Kompromisinis teismas nagrinėjo daugiausia civilines bylas, išskyrus tas, kuriose viena pusė buvo valstybinio dvaro valdytojas arba iždas². Buvo sudaromas pačių ginčo šalių. Abi šalys pasirinkdavo lygų skaičių teisėjų (arbitrų), nustatydavo jiems laiką ir vietą bylai nagrinėti, o pačios išsipareigodavo paklusti jų sprendimui. Teisėjai privalėjo vadovautis Lietuvos įstatymais ir papročiais. Teisėjams nesutarus (nesusidarius balsų daugumai) arba atsisakius kuriai iš šalių vykdyti sprendimą, galima buvo kreiptis į žemės teismą, o nuo 1726 metų – į Vyriausiąjį Lietuvos Tribunalą³. Kompromisinių teismų sprendimai Tribunalui tekdavo tik tuomet, kai teisėjų nuomonės išsiskirdavo ir nepavykdavo priimti galutinio sprendimo. Tačiau dažnas bylininkas nesėkmingai besiklostant teismo procesui ieškodavo pretekstų nesilaikyti pasirašyto susitarimo bylinėtis sutartame teisme ir iš jo pasitraukdavo⁴.

Abi ginčo šalys dažniausiai pačios išsirinkdavo teisėjus (arbitrus), nors pasitaikydavo atvejų, kai juos skirdavo teismas ar kita institucija. Paprastai sprendžiant ginčą dalyvaudavo keli teisėjai, jų skaičius tam tikrais atvejais svyruodavo nuo vieno iki keliolikos. Procesui vadovaudavo pirmininkas – vadinamas superarbitras, kuris buvo išrenkamas abiejų ginčo šalių arba pačių arbitrų susitarimu⁵. Proceso pradžioje buvo sudaroma speciali sutartis, kurioje turėjo atsirasti išsipareigojimas perduoti bylą nagrinėti kompromisiniam teismui; taip pat joje turėjo būti nurodytas ginčo objektas, teismo sudėtis, ginčo sprendimo būdas (susitarimas arba teismo sprendimas), taip pat numatyti teismo

¹ Apie kompromisinį teismą kalbama ir Trečiajame Lietuvos Statute, žr. „О полюбовном суде“, LAPPO J., *1588 metų Lietuvos Statutas* t. 2 (Kaunas, 1938), p. 261–262.

² BUTĖNAS, Domas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII–XVIII amžiuje* (Vilnius, 1997), p. 57.

³ „Obwarowanie sądów polubownych alias kompromisarskich“, *Volumina legum* t. 6 (Petersburg, 1860), p. 249.

⁴ STANKEVIČ, Adam, *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla XVIII a. II pusėje: bajoriškosios teisės raiška* [daktaro disertacija] (Vilnius, 2013), p. 42.

⁵ MONIUSZKO, Adam, *Prawo sądowe Rzeczypospolitej szlacheckiej (XVI–XVIII w.). Zarys wykładu z wyborem źródeł* (Warszawa, 2017), p. 62.

sprendimo neįvykdymo padariniai⁶. Kompromisinio teismo sprendimai, kaip ir visų kitų teismų, buvo vadinami dekretais⁷.

XVI a. pabaigoje – XVIII a. antrojoje pusėje Raseiniai buvo Žemaičių seniūnijos sostine, teismų ir seimelių centru. Tačiau Žemaitijos kunigaikštystės pakraščių gyventojams buvo nepatogu vykti tvarkyti svarbiausių žemėvaldos reikalų į Raseinius. Todėl 1764 m. didelio ploto Žemaitijos teritorija buvo padalinta į dvi teismines reparticijas – Raseinių ir Telšių. Į pirmosios repartacijos sudėtį įėjo 13 paviėtų: Ariogalos, Vilkijos, Veliuonos, Raseinių, Viduklės, Kražių, Tendziogalos, Josvainių, Šiaulių, Didžiųjų ir Mažųjų Dirvėnų, Beržėnų ir Užvenčio. Antrąją repartaciją sudarė 16 paviėtų: Telšių, Rietavo, Pajūrio, Viešviėnų, Karšuvos, Šauduvos, Godingos, Tverų, Patumšių, Biržinėnų, Palangos, Pavandenės, Medingėnų, Karklėnų, Žarėnų, Platelių. Atsiradus šioms dviems teisminėms repartacijoms, Raseinių teismas išsaugojo savo prioritėtines teises. Į šio teismo archyvą turėjo būti siunčiamos ir Telšiuose vedamos teismų aktų knygos. Be to, Telšių repartacijos (nuo 1775 m. Šiaulių žemės teismo pareigūnų elekcijos iki 1791 m. vykdavo Raseinių kunigaikštystės seimelyje⁸.

1791 m. Žemaitijos kunigaikštystės teritorija buvo padalinta į 3 teisminius pavietus: Raseinių (apėmė Ariogalos, Vilkijos, Josvainių, Karšuvos, Pajūrio ir Rietavo pavietus bei dalį Veliuonos, Tendziogalos, Raseinių, Viduklės ir Kražių pavietų), Šiaulių ir Telšių. Po 1791 m. Žemaičių kunigaikštystės pareigūnai ėmėsi tituluotis naujai sudarytų pavietų pareigūnais⁹.

Seniausia Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) saugoma Raseinių (Žemaičių) kompromisinio teismo byla – dekretas, sudarytas 1762 m. spalio 25 d. Ją sprendė keturi pareigūnai: teismo pirmininkas (superarbitras) – Rietavo tijūnas ir Jo Didenybės leitenatas Adomas Ivanovičius ir trys teisėjai (arbitrai): Žemaitijos kunigaikštystės raikytojas ir rotmistras Aleksandras iš Kozielsko Puzina, Minsko vaivadijos raikytojas Jurgis Stanevičius ir Žemaitijos kunigaikštystės išdininkas Jurgis Antanas Kontrimas¹⁰. Šioje byloje buvo nagrinėjamas ginčas dėl Dubėnų dvaro žemių neteisėto užėmimo tarp Livonijos sargybinės Kotrynos Jasevičiūtės Vizgirdienės globėjo Livonijos medžioklio Benedikto Vizgirdos ir Karšuvos tijūno Pranciškaus Pšeciševskio.

Per visą savo veiklos laikotarpį (ATR ir Rusijos imperijos laikais) kompromisinis teismas veikė remdamasis Lietuvos Statuto straipsniais. Oficialia teismo kalba buvo lenkų kalba. Tokia

⁶ GŁUSZAK, Marcin, „Problematyka sądownictwa polubownego w rezolucjach Rady Nieustającej (1776–1788)”, *Czasopismo Prawno-histeryczne* t. 68, 2016, sąs. 2, p. 87.

⁷ GŁOGER, Zygmunt, *Encyklopedia staropolska*, <https://literat.ug.edu.pl/glogers/0037.htm> [žiūr. 2022-09-08].

⁸ VAIVADA, Vacys, „Žemaitija XV–XVIII amžiuje“, *Žemaitijos istorija* sud. Alvydas Nikžentatis (Vilnius, 1977), p. 122; *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 3, *Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek* pod red. Andrzej Rachuby, opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk i Andrzej Haratym (Warszawa, 2015), p. 34.

⁹ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, p. 39, 44.

¹⁰ LVIA, f. 283, ap. 2, b. 1, l. 59.

padėtis išliko iki 1840 m. liepos 7 d., kai imperatoriaus Nikolajaus I įsaku Lietuvos Statutas Vilniaus gubernijoje neteko galios, o kompromisiniai teismai buvo panaikinti.

Kurioje vietoje Raseinių miestelyje buvo saugomos teismų knygų tikslų duomenų nėra. XIX a. šeštajame deš. Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui perduodamos Raseinių pavieto teismų aktų knygos buvo blogos fizinės būklės. 1795 m. lapkričio mėn. generolas Repninas gavo raportą, kad Raseinių pilies teismo knygos kartu su Raseinių žemės teismo knygomis saugomos labai nepatogioje ir pavojingoje vietoje. Todėl Repninas nurodė grąžinti Raseinių pilies teismo knygas į Raseinių dominikonų vienuolyną, kur jos buvo saugomos dvidešimt metų iki Kosciuškos sukilimo¹¹. Caro valdžiai panaikinus Raseinių žemės, pilies ir pakamario teismus, jų bylos perėjo Raseinių apskrities teismo žinion. Raseinių (Žemaičių) kompromisinio teismo aktų knygos buvo saugomos Kauno jungtiniame baudžiamojo ir civilinio teismo archyve.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. balandžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo“¹². Remiantis šiuo įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo paskirtas Nikita Gorbačevskis. Archyvo išlaidoms iš valstybės izdo buvo skirta 2300 rublių, o jo veiklą kontroliavo Rusijos imperijos liaudies švietimo ministerija.

1883 m. Kauno jungtiniame baudžiamojo ir civilinio teismo rūmų archyve buvo rasta 161 senųjų aktų knyga¹³, penkios iš jų priklausė Raseinių kompromisiniam teismui. 1883 m. birželio 30 d. dalis rastų senųjų aktų knygų buvo nusiųsta į Vilniaus centrinį senųjų aktų archyvą, tarp jų buvo ir Raseinių kompromisiniam teismui priklausančios aktų knygos¹⁴. Remiantis 1883 m. liepos 6 d. Ivano Sprogio pranešimu, šios ir kitos bylos buvo įrašytos į papildomą rankraštinį N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogą (bylų grupė Nr. 19501–19576)¹⁵, didžiąja dalimi sudarytą iš

¹¹ *Archiwum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku: rys historyczny*, opr. Ryszard Mienicki (Wilno, 1923), p. 48.

¹² *Полное собрание законов Российской империи. Второе собрание* т. 27, ч. 2: реестр хронологический, № 26126 https://nlr.ru/e-res/law_r/search.php [žiūr. 2022-05-26].

¹³ *Archiwum akt dawnych w Wilnie*, p. 54.

¹⁴ LVIA, f. 594, ap. 1, b. 683, l. 31–32v, 35–36v, 38–39.

¹⁵ Ten pat, l. 42–42v.

bylų, į archyvą patekusių 1873–1914 m. laikotarpiu, ir neįtrauktų į 1872 m. spausdintinį N. Gorbačevskio katalogą. Be inventorinio numerio šiame kataloge kiekviena byla turėjo sudarytą trumpą antraštę, buvo nurodyta sudarymo data ir lapų kiekis.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl gražintas į Lietuvą. Nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po antro pasaulinio karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvų valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusių archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdam šį potvarkį, 1949–1951 m. Raseinių kompromisinio teismo fondui buvo suteiktas Nr. 283 (SA).

1957 m. sausio 1 d. Vilniuje buvo įsteigtas LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, kuriam iš LTSR centrinio valstybinio archyvo buvo perduoti Senieji aktai, tame tarpe ir Raseinių kompromisinio teismo fondas. Jo apskaitos dokumentu buvo naudojamas papildomas rankraštinis N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogas, pagal kurį jam priklausė dvi bylos Nr. 19552 ir 19574.

1976–1978 ir 1980 m. Lietuvos TSR centriniam valstybiniam istorijos archyve atlikus Raseinių kompromisinio teismo fondo Nr. 283 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimą, buvo nustatyta, kad šiame fonde pagal papildomą rankraštinį N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogą, kuris buvo naudojamas kaip apyrašo Nr. 1 apskaitos dokumentas, faktiškai yra 2 bylos (Gorb. Nr. 19552 ir 19574). Taigi, patikrinimas patvirtino pagal archyvo apskaitą šiam fondui priklausančių bylų kiekį.

1985 m. rugsėjo 25 d. LTSR centrinio valstybinio istorijos archyvo direktoriaus įsakymu fondas Nr. 135 „Žemaičių kompromisinis teismas“, kuriam priklausė 4 apskaitos vienetai, buvo panaikintas. Šio fondo apyrašui Nr. 1 priklausiusios 3 bylos (Gorb. Nr. 19532, 19566 ir 19569) perkeltos į fondo Nr. 283 „Raseinių (Žemaičių) kompromisinis teismas“ apyrašą Nr. 1; iš apyrašui Nr. 2 priklausančios bylos sudarytas fondo Nr. 283 „Raseinių (Žemaičių) kompromisinis teismas“ apyrašas Nr. 2. Nuo 1986 m. fonde Nr. 283 „Raseinių (Žemaičių) kompromisinis teismas“ apyraše Nr. 1 yra 5 apskaitos vienetai (Gorb. Nr. 19532, 19552, 19566, 19574, 19569), apyraše Nr. 2 – 1 apskaitos vienetas.

2022 m. naujai sudaryti Raseinių (Žemaičių) kompromisinio teismo fondo Nr. 283 (SA) apyrašai Nr. 1 ir Nr. 2. Naujai aprašyta apyrašui Nr. 2 priklausanči byla, sudaryta nauja šios bylos antraštė. Po pertvarkymų fondo Nr. 283 „Raseinių (Žemaičių) kompromisinis teismas“ apyraše Nr. 1

yra 5 apskaitos vienetai (Gorb. Nr. 19532, 19552, 19566, 19574, 19569), o apyraše Nr. 2 – 1 apskaitos vienetas.

Iš viso Raseinių (Žemaičių) kompromisinio teismo fonde Nr. 283 (SA) yra 6 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1762–1795 m.

Dekretų knygų ir dekretų protokolų apyrašas Nr. 1

Iš naujo patyrinti ir pertvarkyti Senuosius aktus imtasi, norint ištaisyti papildomame rankraštiname N. Gorbačevskio senųjų aktų kataloge pastebėtus bylų aprašymo trūkumus ir netikslumus. 2022 m., sudarant naują Raseinių (Žemaičių) kompromisinio teismo fondo Nr. 283 (SA) apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;
- 2) bylų priklausymo fondui nustatymas;
- 3) dokumentų tikslų chronologinių ribų nustatymas;
- 4) bylų antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
- 5) naujų numerių suteikimas apskaitos vienetais.

Naujai sudarytame fondo Nr. 283 „Raseinių (Žemaičių) kompromisinis teismas“ apyraše Nr. 1 į papildomą rankraštį N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogą įrašytos bylos gavo naujus apskaitos numerius, tačiau šalia lieka nurodyti ir ankstesni N. Gorbačevskio katalogo numeriai.

Visus fondo Nr. 283 (SA) apyrašo Nr. 1 bylas sudarančius dokumentus galima suskirstyti į dekretų knygas ir dekretų protokolus. Jose įrašyti Raseinių (Žemaičių) kompromisiniame teisme nagrinėjamų bylų turinys, eiga ir skelbiami teismo nuosprendžiai. Chronologinės dokumentų ribos – 1767–1795 m.

Seniausią apyrašo Nr. 1 bylą Nr. 1 (Gorb. Nr. 19569) sudaro 1767 m. lapkričio 22 d. – 1768 m. sausio 9 d. Raseinių (Žemaičių) kompromisinio teismo dekretas. Šioje byloje sprendžiamas ginčas dėl Visbarų dvaro Žemaitijos kunigaikštystėje Raseinių pavieta tarp Raseinių dominikonų vienuolyno subprioro ir vikaro Motiejaus Bitauto ir visų Raseinių dominikonų bei sutuoktinių Antano ir Kotrynos Rukevičiūtės Paškevičių ir Žemaitijos kunigaikštystės generolo Jono Bergino. Dekretas patvirtintas Raseinių (Žemaičių) kompromisinio teismo teisėjų Simono Ganiprausko, Tomo Legecko, Tomo Norvido ir Ignoto Davainos-Silvestravičiaus parašais¹⁶.

¹⁶ LVIA, f. 283, ap. 1, b. 1 (Gorb. 19569), l. 79.

Fondo Nr. 283 (SA) apyrašo Nr. 1 bylų fizinio stovio ir datų ypatybės nurodytos lentelės pastabų skiltyje. Visi šio apyrašo dokumentai parašyti lenkų kalba. Tvarkant apyrašą Nr. 1 sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos bylų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 283 (SA) Raseinių (Žemaičių) kompromisinio teismo apyrašą Nr. 1 įrašyti 5 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1767–1795 m.

Informacijos ir sklaidos skyriaus
vyriausioji specialistė

Violeta Pansevič

ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 283 „РОССИЕНСКИЙ (ЖМУДСКИЙ) КОМПРОМИСАРСКИЙ СУД“

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДОБРАЗОВАТЕЛЕ

Компромисарский суд (пол. *sąd kompromisarski, polubowny*) – судебное учреждение в Великом княжестве Литовском (далее – ВКЛ), которое начало действовать до его официального учреждения. Его регламент был установлен в 1566 г. Компромисарский суд рассматривал в основном гражданские дела, за исключением тех, в которых одной из сторон был управляющий государственным имением или казначейство. Он формировался самими спорящими сторонами. Обе стороны избирали равное число судей (арбитров), назначали им время и место рассмотрения дела и обязывались подчиняться их решению. Судьи были обязаны соблюдать литовские законы и обычаи. При несогласии судей (отсутствии

большинства) или при отказе одной из сторон от исполнения решения можно было обратиться в земский суд, а с 1726 г. – в Трибунал ВКЛ. Решения компромисарских судов поступали в Трибунал ВКЛ только тогда, когда мнения судей расходились и окончательное решение принять было невозможно. Однако, когда судебный процесс не увенчался успехом, частый истец искал повода для несоблюдения подписанного соглашения для судебного разбирательства в согласованном суде и отказывался от него.

Обе стороны спора обычно сами избирали судей (арбитров), хотя бывали случаи, когда они назначались судом или другим учреждением. Как правило, в решении спора участвовало несколько судей, их количество в отдельных случаях варьировалось от одного до десяти. Процессом руководил председатель – так называемый суперарбитр, который избирался по соглашению обеих сторон спора или самими арбитрами. В начале процесса заключался специальный договор, в котором должно было фигурировать обязательство передать дело в компромисарский суд; в нем также должен быть указан предмет спора, состав суда, способ разрешения спора (соглашение или решение суда), а также предусмотренные последствия неисполнения решения суда. Решения компромисарского суда, как и всех других судов, назывались декретами.

В конце XVI в. – во второй половине XVIII в. Россиены были столицей Жмудского староства, центром судов и сеймиков. Однако жителям на окраине Жмудского княжества было неудобно заниматься делами по землевладению в Россиениях. Поэтому в 1764 г. большая территория Жмудского княжества была разделена на две судебные репартиции – Россиенскую и Тельшевскую. В состав первой репартиции вошло 13 поветов: Эйрагольский, Вилкийский, Велионский, Россиенский, Видуклевский, Крожский, Тендзягольский, Иосвойнский, Шавельский, Больших и Малых Дырвян, Бержанский и Ужвентский. Другая репартиция состояла из 16 поветов: Тельшевского, Ретовского, Поюрского, Вешвянского, Коршовского, Шовдовского, Гондингского, Тверского, Потумшевского, Биржинянского, Полонгевского, Повонденского, Медингянского, Корклянского, Жоранского и Плотельского. Когда возникли эти две судебные репартиции, Россиенский суд сохранил свои приоритетные права. В архив этого суда должны были быть отправлены и актовые книги судов Тельшевской репартиции. Кроме того, элекции должностных лиц земского суда Тельшевской репартиции (с 1775 г. Шавельской) до 1791 г. проводились на сеймике Россиенского княжества.

В 1791 г. территория Жмудского княжества была разделена на 3 судебные поветы: Россиенский (в его состав вошли Эйрагольский, Вилкийский, Иосвойнский, Коршовский,

Поюрский и Ретовский поветы, также часть Велионского, Тендзягольского, Россиенского, Видуклевского и Крожского поветов), Шавельский и Тельшевский. После 1791 г. должностные лица Жмудского княжества начали именовать себя должностными лицами новых созданных поветов.

В Литовском государственном историческом архиве (далее – ЛГИА) самым старым по хронологии делом является декрет Россиенского (Жмудского) компромисарского суда, составленный 25 октября 1762 г. Решение принимали четыре должностных лица – председатель суда (суперарбитр) – тиун ретовский и лейтенант Его Величества Адам Иванович, три судьи (арбитра) – кравчий Жмудского княжества и ротмистр Александр из Козельска Пузына, кравчий Минского воеводства Юрий Станевич и подскарбий Жмудского княжества Юрий Антон Контрым. Дело касалось спора о незаконном завладении земель имения Дубяны между опекуном Екатерины Ясевичевны Визгирдовой ловчим инфлянтским Бенедиктом Визгирдой и тиуном коршовским Франциском Пшецишевским.

В течении всей своей деятельности (во времена Речи Посполитой и Российской империи), работа компромисарского суда была регламентирована Литовским Статутом. В суде официальным языком по-прежнему был польский язык. Ситуация кардинально изменилась только 7 июля 1840 г., когда император Николай I своим указом отменил действие Литовского Статута в Виленской губернии, а компромисарские суды были упразднены.

В котором месте в местечке Россиены хранились судебные акты точных данных нет. Виленскому центральному архиву древних актов в шестом десятилетии XIX в. переданные судебные акты Россиенского повета были в плохом состоянии. В ноябре 1795 г. генерал Репнин получил рапорт относительно хранения книг Россиенского градского и земского судов в очень неудобном и опасном месте. Поэтому Репнин велел вернуть книги Россиенского градского суда в Россиенский монастырь доминиканов, где они хранились в течение 20 лет до восстания Тадеуша Костюшки. В 1831 г. царская власть упразднила Россиенские земский, подкоморский и градский суды, их дела перешли в ведение Россиенского уездного суда. Актовые книги Россиенского (Жмудского) компромисарского суда хранилась в архиве Ковенской соединённой палаты уголовного и гражданского суда.

СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

2 апреля 1852 г. император России Николай I издал указ «об учреждении в Киеве, Витебске и Вильно центральных архивов древних актов». Согласно этому указу, в Виленском центральном архиве древних актов, которое курировало министерство народного просвещения Российской империи, должны были быть собраны все документы, составленные до 1799 г. Директором архива был назначен Никита Горбачевский. Для нужд учреждения из государственной казны выделено 2300 рублей, а его деятельность контролировало министерство народного просвещения Российской империи.

В 1883 г. в архиве Ковенской соединённой палаты уголовного и гражданского суда была обнаружена 161 книга древних актов, пять из них принадлежали Россиенскому компромисарскому суду. 30 июня 1883 г. часть найденных книг была передана в Виленский центральный архив древних актов, среди них были и актовые книги, принадлежавшие Россиенскому компромисарскому суду. На основании уведомления Ивана Спрогиса с 6 июля 1883 г., эти и другие книги древних актов внесены в дополнительный рукописный каталог древних актов Н. Горбачевского (группа дел № 19501–19576), который в большинстве состоял из дел, попавших в архив в течении 1873–1914 гг. и не вошедших в печатный каталог Н. Горбачевского с 1872 г. Кроме инвентарного номера, каждое дело в этом каталоге имело короткий заголовок, были указана его дата составления и количество листов.

В XX в. прошедшие мировые войны и оккупации болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. После второй мировой войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в ведение центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание, в 1948–1951 гг. фонду «Россиенский компромисарский суд» был присвоен № 283.

1 января 1957 г. в Вильнюсе был учрежден центральный государственный исторический архив Лит.ССР, в который из центрального государственного архива были переданы древние акты, в том числе и фонд «Россиенский компромисарский суд». Дополнительный рукописный каталог древних актов Н. Горбачевского использовался как документ учёта описи № 1 фонда № 283, согласно которому ей принадлежали 2 дела № 19552 и 19574.

В 1976–1978, 1980 гг. в центральном государственном историческом архиве Лит.ССР была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 283 «Россиенский компромисарский суд». В результате проверки было установлено, что в дополнительном рукописном каталоге древних актов Н. Горбачевского, который использовался как учётный документ описи № 1 фонда № 283, оказались в наличии 2 дела (Горб. № 19552 и 19574). Проверка подтвердила соответствие фактического количества дел количеству принадлежавших фонду дел.

25 сентября 1985 г. по приказу директора центрального государственного исторического архива Лит.ССР фонд № 135 «Жмудский компромисарский суд», которому принадлежали 4 единицы хранения, был упразднен. Три дела (Горб. № 19532, 19566 и 19569), принадлежавшие описи № 1 этого фонда, перечислены к описи № 1 фонда № 283 «Россиенский (Жмудский) компромисарский суд»; из одного дела, принадлежавшего описи № 2, составлена опись № 2 фонда № 283 «Россиенский (Жмудский) компромисарский суд». С 1986 года в описи № 1 фонда 283 «Россиенский (Жмудский) компромисарский суд» имеется 5 единиц хранения (Горб. № 19532, 19552, 19566, 19574, 19569), в описи № 2 – 1 единица хранения.

В 2022 г. были усовершенствованы описи № 1 и № 2 фонда № 283 «Россиенский (Жмудский) компромисарский суд». Дело принадлежащее описи № 2 было заново описано, составлен новый заголовок этого дела. В новосоставленной описи № 1 фонда № 283 «Россиенский (Жмудский) компромисарский суд» учтено 5 (пять) единиц хранения, а в описи № 2 – 1 единица хранения.

Итого в фонде № 283 «Россиенский (Жмудский) компромисарский суд» имеется 6 единиц хранения, хронологические рамки которых охватывают 1762–1795 гг.

Первая опись фонда № 283 «Россиенский (Жмудский) компромисарский суд»

Недостатки и неточности в описании дел дополнительного рукописного каталога древних актов Н. Горбачевского явились стимулом для исследований Древних актов. При составлении в 2022 г. новой описи № 1 фонда № 283 «Россиенский (Жмудский) компромисарский суд» были проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел, ведение точного фактического учёта древних актов;
2. фондирование;

3. уточнение хронологических рамок документов;
4. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
5. перешифровка дел.

В результате проверки установлено, что в первой описи фонда № 283 «Россиенский (Жмудский) компромисарский суд» имеется в наличии 5 (пять) единиц хранения. Эти дела в новосоставленной описи № 1 получили новые инвентарные номера. Рядом указаны и старые шифры дополнительного рукописного каталога древних актов Н. Горбачевского.

Описи № 1 фонда № 283 принадлежавшие дела по виду документов являются декретами и декретовыми протоколами. В них излагаются суть и процесс рассматриваемых в Россиенском (Жмудском) компромисарском суде дел и выносятся судебные решения. Хронологические рамки документов – 1767–1795 гг.

Самое старое дело описи № 1 (Горб. № 19569) фонда № 283 составляет декрет Россиенского (Жмудского) компромисарского суда, составленный 22 ноября 1767 г. – 9 января 1768 г. Этот декрет касается спора по делу разграничения имения Висбары в Жмудском княжестве Россиенском повете между субприором и викарием Россиенского доминиканского монастыря Матвеем Битовтом и всеми доминиканцами Россиенского монастыря, а также супругами Антонием и Екатериной Рукевичевой Пашкевичами и генералом Жмудского княжества Яном Бергином. Он удостоверен подписями судей Россиенского (Жмудского) компромисарского суда Семена Гонипревского, Томаша Легецкого, Томаша Норвида и Игнатия Довойны-Сильвестровича.

Особенности дат документов, физического состояния и состава дел описи № 1 фонда № 283 указаны в таблице, в колонке «примечания». Документы написаны на польском языке. В описи № 1 также составлены новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 283 «Россиенский (Жмудский) компромисарский суд» имеется 5 единиц хранения, хронологические рамки которых охватывают 1767–1795 гг.

Главный специалист

Отдела распространения информации

Виолета Пансевич